

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בס"ד שער מורה מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת קרח תשע"ז:

בדין חובת הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה

[א] כתב השלחן ערוך בתחילת הלכות תרומות ומעשרות¹, וז"ל: "בזמן הזה אפילו במקום שהחזיקו בו עולי בבל ואפילו בימי עזרא אין חיוב תרומות ומעשרות אלא מדבריהם מפני שנאמר כי תבואו ביאת כולכם ולא ביאת מקצתן כמו שהיתה בימי עזרא". והרמ"א כתב: "הגה, ויש חולקין וסבירא להו דחייבין עכשיו הארץ ישראל מדאורייתא בתרומות ומעשרות אך לא נהגו כן".

[ב] והנה דברי השלחן ערוך מקורם מדברי הרמב"ם, והדיעה השניה שהביא הטור היא דעת הטור בשם ר"י. [עוד הביא הטור דיעה שלישית, והיא דעת ספר התרומה², שתרומות ומעשרות כיום הם מדרבנן, מפני שמן התורה בטלה קדושת הארץ עם הגלות בחרבן בית שני, אולם לדעת הרמב"ם והשו"ע לא בטלה קדושת הארץ, ורק דיני שביעית ותרומות אינם מן התורה, משא"כ שאר מצוות התלויות בארץ חובתם מן התורה³].

[ג] ואולם בטור תמה מאוד על דברי הרמב"ם שהרי לא מצינו במקרא באף מקום לגבי תרומות את המילים "כי תבואו", (ורק לגבי חלה מצינו מקרא "בבואכם"), וצע"ג. עוד קשה קצת דהנה ז"ל הרמב"ם "התרומה בזמן הזה... ואפילו בזמן עזרא... אינה... אלא מדבריהם", ולכאור' מכיון שטעם הדבר הוא שאין ביאת כולכם, א"כ אף בסוף ימי בית ראשון כשגלו י' השבטים לא היתה התרומה מה"ת, וכמש"כ הרמב"ם⁴ לגבי היובל שממתי שגלה שבט ראובן וגד וכו' בטלו היובלות משום שלא היו כל יושבי הארץ עליה, ולכאורה ה"ה לגבי התרומה, ומדוע א"כ כתב ברמב"ם שרק מימי עזרא התרומה היא מדרבנן, וצ"ע.

[ד] ובחידושי רבנו חיים הלוי⁵ כתב בביאור דברי הרמב"ם ע"פ מש"כ רש"י שתרומה כיום מדרבנן, משום שהתורה תלתה את שנות המעשרות בשנות השמיטה, ומכיון ששמיטה מדרבנן כיום ע"כ גם תרומות ומעשרות מדרבנן⁶, וכוונת הרמב"ם א"כ למה שנאמר בתחילת פרשת בהר "כי תבואו... ושבתה הארץ".

[ה] ועדיין צ"ע דהנה לגבי יובל כתב הרמב"ם מקור אחר מדוע אינו נוהג כיום, שהוא משום שנאמר "וקראתם דרוור... לכל יושביה" בזמן שכל יושביה עליה, ומדוע צריך שני פסוקים לכך שאין היובל נוהג כיום.

עוד יש לעיין דלגבי שמיטה כתב הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל⁷ שהיא אינה נוהגת משגלו מקצת השבטים ואילך משום שהשמיטה תלויה ביובל, וכשאין יובל אין שמיטה, ואילו כאן מתבאר שיש מקרא מלא לגבי שמיטה שאינה נוהגת כיום, משום שאין ביאת כולכם, וא"כ מדוע הוצרכה השמיטה להילמד מהיובל שאינה נוהגת כיום, וצ"ע.

¹ יורה דעה סי' של"א סעיף ב'.

² וכן הוא לפי חלק מתירוצי התוספות ביבמות סוף הערל.

³ והנה נחלק הרמב"ם עם ספר התרומה לענין קנין לגוי בזמן הזה בארץ ישראל האם בכוחו להפקיע את קדושת הארץ כסוריא או לא, דלרמב"ם אין לו כח להפקיע, והתרומה דן שכיום אר"י כסוריא ובכוחו להפקיע.

וכבר נודע לבאר שמחלוקתם יא לשיטתם, דלרמב"ם דאין חסרון בקדושת הארץ אין בכוח הגוי להפקיעה, משא"כ לתרומה דמה"ת הארץ אינה קדושה שוב דינה כסוריא ובכוחו להפקיע קדושתה.

⁴ פרק י' משמיטה ויובל.

⁵ פרק א' מתרומות הלכה י"א.

⁶ אולם בעיקר דברי רש"י צ"ע דהתינוח לענין מעשרות, אולם מנלן שתרומה דרבנן, וצ"ל דילפינן תרומה ממעשר, אולם בדעת הרמב"ם עדיין צע"ק דמשמע שם שלגבי תרומה פשיטא ליה שאינה נוהגת היום אלא מדרבנן ורק לגבי מעשרות מספקא ליה, דכתב שם בסו"ד "וכן יראה לי שהוא הדין במעשרות שאין חייבים בהם בזמן הזה אלא מדבריהם, ולגר"ח אדרבה במעשרות הדברים פשוטים יותר

⁷ פרק י' הלכה ט'.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ו] אמנם כבר ביאר הגר"ח שם שבאמת ישנם ב' סיבות נפרדות לכך שאין היובל נוהג כיום: א] שאין כל יושביה עליה, אולם פטור זה אינו אלא לענין דיני היובל, שאין חובה לנהוג את דיני היובל כל זמן שאין יושביה עליה (וכדילפי' מהפסוק שאין חובה לקרוא דרורו לעבדים כשאין כל יושביה עליה), אבל מ"מ מנין שנות השמיטה והיובלות נוהג. ב] שאם אין ביאת כולכם לא חלים דיני השמיטה והיובל, ומה"ת אין מנין שנות שמיטה ויובל כלל.

אולם חלוקים הם שני דינים אלו, שהפטור של "ביאת כולכם" אינו אלא בזמן קידוש הארץ שאינה מתקדשת לענין שמיטה ויובלות כ"ז שאין "ביאת כולכם", אולם הדין שאין כל יושביה עליה אינו דוקא בזמן הקידוש, אלא כל זמן שאין כל יושביה עליה אין חובה לנהוג את דיני השמיטה והיובל.

ז] ומעתה מתבארים היטב דברי הרמב"ם, דבהלכות שמיטה ויובל שדן על זמן גלות י' השבטים כתב מקור לכך שאין שמיטה ויובלות כיום, משום שאין כל יושביה עליה, שלא שייך לפטור שם משום חוסר "ביאת כולכם" אחר שכבר התקדשה הארץ בזמן יהושע, ולכן אף תלה שם את פטור השמיטה ביובל, אולם לגבי תרומה בזמן הזה שפטורה מן התורה הוא משום שאין מנין שמיטין ויובלות, אין הפטור משום שאין כל יושביה עליה, אלא רק משום שבקידוש הארץ בזמן עזרא לא היה "ביאת כולכם", ולכן לא התקדשה הארץ לגבי שמיטה ויובלות.

ח] והנה בכסף משנה בכמה מקומות צידד שלדעת הרמב"ם רק שמיטת כספים כיום אינה אלא מדרבנן, אולם שמיטת קרקעות נוהגת מן התורה.

אולם לביאור הגר"ח מתבאר מדברי הרמב"ם כאן דעכ"פ [בימי בית שני] לא נהגה שמיטה מן התורה (ואף שמיטת קרקעות) משום שאין "ביאת כולכם".

(ובלא"ה כבר נודע דלפי נוסחאות הרמב"ם המדויקות ע"פ כתבי יד מפורש ברמב"ם בהל' שמיטה ויובל⁸ שאין שמיטת קרקע נוהגת מן התורה ממתי שבטלו היובלות, וכמו שצידד הכס"מ עצמו במקומות אחרים, ומש"כ הכסף משנה להסתפק בזה אינו אלא לפי נוסחת הדפוסים שהיו בידו).

ט] עוד יש להעיר, דהנה בבית הלוי⁹ כתב לחדש שאף אם שמיטה כיום מדרבנן, אין זה אלא שאין חיובה מדרבנן, אולם המקיימה מקיים מצוה מן התורה, עייש"ה.

אולם לדברי בנו הגר"ח, שביאר בדעת הרמב"ם שכיום לא התקדש הארץ כלל לענין שמיטה ויובל, לכאור' לא היה אף קיום מן התורה, ועייין¹⁰.

י] והנה בדעת הראב"ד¹¹ (והטור), יש לעיין דס"ל דשמיטה כיום מדרבנן ותרומו"ע מה"ת, ואיך יתכנו קיום דיני¹² מעשרות ללא מנין שנות שמיטה.

ולהנ"ל י"ל דלשיטתם אין פטור מדיני שמיטה מן התורה רק משום שאין כל יושביה עליה, ולא ס"ל כלל לפטור משום שאין ביאת כולכם, ונמצא א"כ לשיטתם שאף אם לא נוהגים דיני שמיטה מנין שנות השמיטה הוא מדאור' [וכמו שהיה הדין לרמב"ם בסוף ימי בית ראשון, וכנ"ל], ושייך לתלות את מנין שנות המעשרות בשנות השמיטה מן התורה.

⁸ שם פרק י' הלכה ט'.

⁹ שו"ת חלק ג' סימן א' ז'.

¹⁰ אולם בבית הלוי שם ד' כתב דרך אחרת בביאור הדברים בשם הגר"ח, עייש"ה.

¹¹ שם סוף פרק א' מתרומות.

¹² והנה דעת הראב"ד [פרק י' משמו"ו] דאף מנין היובל נוהג כיום מה"תצ, ולהנ"ל אזיל לשיטתו, ודוק.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בביאור דברי הרמ"א שנהגו לעשר מדרבנן ולא מדאורי

- א. והנה מה שכתב הרמ"א שהמנהג לעשר כדין ממעשרות הנוהגות מדרבנן ולא כדין מעשרות הנוהגות מן התורה אינו מובן לכאור', דכיון שבין כך ובין כך חובה לעשר, איך אפשר לראות מנהג לעשר מדרבנן בעלמא, וצ"ב.
- ב. ובביאור הגר"א¹³ כתב שנ"מ לענין פירות שגדלו ביד גוי ומירחם ישראל, דהנה קיי"ל שאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מידי קדושת הארץ, אולם בסוריא קניינו מפקיע את קדושת הארץ, וכוונת הרמ"א אם כן, דמכיון שכיום דין התרומות והמעשרות אינו אלא מדרבנן, חזרה א"כ אר"י להיות כסוריא ואין נוהגים לעשר מפירות שגדלו ביד גוי ומירחם ישראל.
- ג. אולם כבר תמהו רבים על דברי הגר"א, שמדברי הרמב"ם¹⁴ והשו"ע¹⁵ מבואר שחובה אף כיום לעשר פירות שגדלו ביד גוי¹⁶ [ולא נחלק עליהם הרמ"א בזה], ואיך אפשר א"כ לומר שזו כוונת הרמ"א, ועוד צ"ע איך אפשר לומר שכוונת הרמ"א שכן הוא המנהג [לא לעשר פירות נכרים], הלא מדברי הב"י בשו"ת אבקת רוכל והמבי"ט מתבאר שהמנהג פשוט לעשר את פירות אלו [ולא נחלקו אלא לענין לעשרם בשביעית], והלא בחו"ל אין מעשרים כלל, וכוונת הרמ"א על המנהג באר"י, והרי ברור שהמנהג היה להיפך, וצ"ע.ג. [וכבר ציין החזו"א שמדברי הגר"א עצמו במקום אחר מתבאר להיפך, וצ"ע].
- ד. ויש לבאר בכוונת הרמ"א שנ"מ לענין נער בר מצוה שלא נבדק אם הביא ב' שערות, דאם דין התרומות והמעשרות מן התורה אינו יכול לעשר [כדינים של תורה דלא סמכינן בהם על חזקה שהביא ב' שערות] אולם אם אינם אלא מדרבנן יכול לעשר, וככל דינים דרבנן שהולכים בהם אחר החזקה שכל שנעשה בר מצוה מסתמא הביא ב' שערות.
- ה. עוד יש לבאר בכוונת הרמ"א שנפקא מינה לענין לעשר ע"י ברירה, שאם תרומ"ע מדאורי אי אפשר לעשר ע"י ברירה [כגון האומר שמה שיפריש מחר תחול עליו קדושת תרומה מעכשיו וכו'], אולם למאי דקיי"ל שאינם אלא מדרבנן אפשר לעשר ע"י ברירה וכמש"כ בשלחן ערוך, וממה שנהגו לעשר ע"י ברירה מתבאר שנהגו לנהוג דין תרומ"ע מדרבנן ולא מן התורה.
- ו. ואמנם דעת החזו"ן איש¹⁷ שמכיון שתרומות ומעשרות עיקרם מה"ת אף בזמן הזה אין בהם דין ברירה, ולדבריו אי אפשר לפרש כנ"ל.

¹³ יו"ד של"א כ"ח.

¹⁴ א' מתרומות י'.

¹⁵ שם סעיפים ד-ז.

¹⁶ ואף שבס' התרומה הסתפק בזה, י"ל דהוא אזיל לשיטתיה שנקט שבטלה כיום קדושת הארץ לגמרי, ומכיון שכל קדושתה מדרבנן י"ל שדינה ממש כדין סוריא, אולם לרמב"ם שהארץ קדושה מדאורי [ונ"מ לגבי שאר דיני קדושתה כגון פיאה וכדו'], אלא שדינים התלויים ביובל אינם נוהגים לא שייך שקנין הגוי יפקיע את קדושת הארץ, מאחר שקדושתה מן התורה.

¹⁷ דמאי סימן ט"ז.